

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 105 1984

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00757-1 (häftad)

ISBN 91-22-00759-8 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1985

som skall bilda systemet ännu är okända, dvs. ingen tillfredsställande tolkning ännu presenterats av dikterna, prosaverken, pjäserna? Lanne löser uppgiften genom att helt enkelt undvika Chlebnikovs dunkla poesi och i stället bygga upp »systemet» på grundval av diktarens teorier om språket. Då större delen av Chlebnikovs teorier handlar om språkljuden – han gör ljuden till karaktärer i ett stort ordsrådespel – faller Lanne i samma grop som de tidiga läsarna av dikteren: för att Chlebnikov mest talar om ordets fonetiska dräkt tror man att den semantiska sidan offrats. Att så inte är fallet visar det sista decenniets forskning. Lanne läser Chlebnikovs teoretiska fragment som om de var en manual för hans poesi – utan hänsyn till diktarens metaforiska språk. Ju mer man fördjupar sig i Lannes avhandling, desto otåligare blir man: när skall man få se detta teoretiska system i funktion? Lanne talar flera gånger om att det behövs »une explication du texte d'un type nouveau» men ger inget prov på detta (som Baran i sina artiklar). Det han till sist kommer fram till är att det viktigaste i Chlebnikovs dikt är *rytmen*: »un réseau de relations et de correspondances entre mots ou images qui dessinent ainsi ce que l'on pourrait appeler une composition 'musicale' si l'on donne à ce mot sa valeur technique de composition qui procède par répétition de leit-motive et variations (modifications) de thèmes (en phrase), *indépendamment de toute signification précise*» (s. 232) (min kursivering). När Lanne sedan konkret skall visa hur denna *rytm* skapas, till exempel i dikten »Diktaren», blir man betänksam: urvalet ord som bildar leitmotiven synes vara helt godtyckligt. Men något annat var kanske inte att vänta då läsaren aldrig sökt »la signification précise». Lanne upprepar om och om igen att »dik- tens uttolkare aldrig kan uttömma texten». Det är riktigt, men uttalandet får inte tjäna som alibi för bristande analys av texten.

Stora delar av Lannes avhandling upprepar fakta som redan tidigare framlagts, till exempel futurismens historia. Lanne har läst källorna noggrant och återberättar historien på franska. Hans starka koncentration på den teoretiska sidan av futurismen (manifesten, diktarnas egna påståenden om sin dikt) skapar samma slagsida i boken som behäftat tidigare forskning i ämnet (Markov må förlåtas – han var ju dock den förste som publicerade manifesten). Lanne fördjupar sig också i Chlebnikovs intresse för historia och matematik, och hans försök att skapa en matematisk ordning i historien (att jämföra med Strindbergs alkemi). Redan i början av boken gör han Chlebnikov till en naturvetenskapens visionär: I Chlebnikovs poetik, säger Lanne, ersätts »målarkonstens paradigm» snart av »astrofysikens paradigm» att sedan följas av »atomlärans, isynnerhet *vågmekanikens och kvantfysikens*» (s. 32) (min kursivering). Schrödinger och Heisenberg framlade sina epokgörande teorier 1923–26. Chlebnikov dog 1922 i en by utanför Novgorod, sjuk och utmattad efter flera års kringflackande i det krigshärjade Ryssland. Visst var Chlebnikov visionär, men inte som matematiker eller naturvetenskapare, utan som diktare och ordskapare. Ingen rysk poet har som han kunnat integrera språkets förflutna med dess nutid och möjliga framtid – »för Chlebnikov är Igorkvädet lika samtida som järnvägen», säger Mandelstam.

Förvånande i Lannes avhandling är också hans okunskap om den pågående Chlebnikov-forskningen. Han ver-

kar inte ha läst Ivanovs epokgörande analys, han känner inte till ett enda arbete av Baran. Vroon nämns visserligen i en not (inte i bibliografin) men när Lanne talar om den dikt om Stenka Razin som Vroon analyserat (1975) tar han inte någon som helst hänsyn till Vroons intressanta iakttagelser eller hans tolkning av dikten. Lannes bok ger ett ohjälpligt provinsialt intryck. Den verkar skriven för en fransk publik (Lanne har översatt varje ryskt citat) som endast kan bekanta sig med futurismen och Chlebnikov på franska. För denna publik kan Lannes bok säkert fungera som en bra introduktion, isynnerhet till futurismen. Till Chlebnikovforskningen bidrar Lannes verk föga.

Barbara Lönnquist

Roland Lysell: *Erik Lindegrens imaginära universum*. Doxa, Sthlm 1982.

Det råder i dag knappast samma konsensus som för bara ett par decennier sedan om vad en bra litteraturvetenskaplig avhandling är. En och samma studie kan i *Svenska Dagbladet* (understreckare av den 19.3.82) avfärdas och utdömas som löjlig och »tungomålstalande», i *Göteborgs-posten* (18.3.82) hälsas som »förmodligen [...] den mest imponerande /avhandlingen/ om modern svensk poesi till dags datum». Sådana ytterligheter säger naturligtvis åtskilligt om den ideologiska (?) maktkampen inom vårt ämne, men också, och det är nog intressantare, en hel del om den förvirring som råder i en kulturmiljö där ingen instans – den må vara statlig eller något annat – står för ett samlande, långsiktigt perspektiv. Och det är självfallet inte lätt för vare sig den litteraturintresserade allmänheten eller den trängre specialistkretsen att ta sig fram genom en slik recensionsdjungel, när banan är så motsägelsefullt snitslad. Inte minst verkar dessa extremt skiftande omdömen tyda på, att recensenterna egentligen inte velat eller kunnat läsa boken ordentligt. Roland Lysells avhandling är ingalunda i någon rimlig mening det mest imponerande som skrivits om svensk modernism, långt därifrån. Men den innehåller icke desto mindre några av de väsentligaste och mest inträngande sidor vi i dag kan läsa om Lindegrens författarskap; och det är mycket nog. Det vore synd om en så unik satsning inte toges på allvar: den är värd ett långt bättre öde än att bli ett tillhygge i en skendebatt som pendlar mellan troskyldig tillit och njugg nedlåtenhet. Anmälarna gör tempeltjänst, sjungande än sitt *damnamus*, än sitt *adoramus*. De förvirra(n)de omdömena beror väl bl. a. på att vi idag sällan lyckas kombinera ett internationellt och nyorienterande teori- och metodperspektiv med den alldeles nödvändiga respekten för det precisa och disciplinerade grundarbetet: inte ens den mest begåvade av hermeneutiker får hitta på vad som helst – om han eller hon nu utger sig för att skriva om en bestämd text; här måste finnas en i vid mening filologisk och humanistisk skolning som grund för det avancerade tolkningsarbetet. Det räcker inte med att tro sig ha läst Heidegger, man får inte – för att nu moralisera – vara amatör om man nödvändigtvis ska bli doktor. Vi kan knappast heller stanna vid den s. k. »nyktra avläsning» det ibland talas om: dels är begreppet långt ifrån kristallklart, dels blir resultatet ofta pinsamt trivialt. Att vision, filologiska kunskaper och lärdom går

att kombinera, det vet vi: man kan hänvisa till Erich Auerbach, Paul Hazard, Gérard Genette. Och Jean Starobinski har i en lysande elegant essä från 70-talets mitt – *Le texte et l'interprète* – förunderligt enkelt formulerat några viktiga principer för att vi ska kunna kombinera »un savoir-faire instrumental» med en känsla för textens »finalité intentionnelle» . . .

Roland Lysells avhandling om Erik Lindegrens imaginära universum aktualiserar i allra högsta grad dessa och andra närliggande problem. Det är en imponerande, förbryllande och ytterst ojämn studie. Men oavsett var man av ideologiska eller andra skäl vill lägga tyngdpunkten, är det en viktig avhandling, eftersom författaren så energiskt och konsekvent försöker analysera ett stort, svårt och centralt svenskt författarskap med hjälp av ett väsentligt metodtänkande – den fenomenologiskt förankrade tematiska kritiken – som, såvitt jag vet, ingen i Sverige tidigare omsatt i praktiska undersökningar. Bitvis blir man också övertygad om att de stora linjerna i boken är riktiga, om att de s. k. tematiska strukturerna som friläggs i texten finns där – på ett undantag när kanske – och att de säger något viktigt om författarskapet. Men det finns också sådant som gör att man just bara bitvis blir övertygad. Jag menar att man kan rikta en allmän och tungt vägande invändning mot avhandlingen: den lyckas inte skapa det förtroende som är nödvändigt, man kan inte riktigt lita på (mycket av) det som står i den. Oberoende av det vetenskapsideal till vilket man bekänner sig, kvarstår kravet på precision och disciplin i framställningen. Nu tvingas man alltför ofta betvivla vad som sägs, och detta på följande grunder:

1. teori och praktik hänger inte alltid ihop; dessutom har teorierna/teoretiserandet fått alldeles för stor plats i den meningen att Lindegrens texter gärna blir förvändningar för teoretisk exercis;
2. avhandlingen är vag och oprecis på många olika sätt: här finns motsägelser, terminologisk förvirring, illa eller felaktigt beskrivna texter, missvisande referat etc.;
3. själva framställningsformen, med sin mångordighet, sin onödigt höga abstraktionsnivå, med sin dunkla – abstrusa? – vokabulär, sina många och långa omvägar och utvecklingar, är alldeles för svårforcerad och skulle med fördel kunnat skäras ned betydligt: varför göra saker ännu besvärligare än de redan är?

Jag ska, i de spalter som följer, dels allmänt karakterisera avhandlingen och därvid lyfta fram de sidor jag funnit värdefulla, de vetenskapliga resultat som verkar vara berikande för Lindegrens forskningen, dels ge exempel på mina ovan formulerade allmänna invändningar.

RL ansluter sig alltså till den tematiska kritiken eller, om man så vill, till den s. k. Genèveskolan. Metodhistoriskt innebär detta, grovt, att han skriver ett slags biografisk studie – se traditionen från Sainte-Beuve och framåt – men ingalunda en »mannen och verket» utan en »verket och medvetandet»: i stället för att i traditionella orsakstermer tala om Lindegrens liv och Lindegrens dikt försöker RL se *mannen utan väg*, *Suiter*, *Vinteroffer* m. m. som uttryck för ett medvetande, som ett förkroppsligande av ett inre tillstånd. I litteraturen återfinner vi så inte en historisk person (omöjlig att nå) utan det ögonblick då medvetandet strävar efter att få grepp om varat, då värld-

den, via språket, får eller ges en innebörd i och med att den beskrivs.

Avhandlingens första kapitel, Inledningen, presenterar utförligt men något svåröverskådligt materialsituation, forskningsläge, metod(er), syfte. Nästa kapitel, Medvetandet, handlar om huruvida och hur kunskap är möjlig, om vilja och förnimmelse och känsla – som allt detta kommer till uttryck i det medvetande vi kan spåra via texterna. Det tredje kapitlet beskriver de olika sätt på vilka detta medvetande uppfattar tid och rum. Det som så hittills behandlats i avhandlingen kan delvis sägas exemplifiera hur RL arbetar metodiskt och hur han disponerat sin avhandling: han har i kapitel II och III trängt in i Lindegrens författarskap och systematiserat det med hjälp av fenomenologisk psykologi, med hjälp av det som kan kallas medvetandets modi. I det fjärde kapitlet, avhandlingens viktigaste, beskrivs, parvis skulle man kunna säga, de tematiska strukturer eller innehållskategorier – ej modi – som sammantagna ger ett slags deskriptiv typologi, en bild av den specifikt Lindegrenska världen. Efter att i termer av bl. a. ångest och fruktan ha preciserat diktjagets existentiella predikament, undersöks *ascensionen*, dvs. hur stegring (men också fall) används i dikterna och hur olika *flöden* som vatten och blod kan kopplas till *ascensionen*, t. ex. genom att flödet bearbetar hindren för jagets uppstigande ur ett fjättrande rum. Det kan vara viktigt att tillägga att flödet också är det metaforiska flödet i språket – man jämföre med det flöde av bilder Lindegren själv talat om i ett sammanhang (avhandlingen s. 620). Det *allegoriska*, ej att förstå som allegori i vanlig mening utan som en teknik, ett sätt att skriva där brottstycket och det icke-sammanhängande står i centrum, kopplas i sin tur till det *estetiska fragmentet* som kan betyda flera saker: det kan vara konsten som motiv i dikterna, det kan innebära förskönande och utsmyckning i mycket trivial bemärkelse, det kan gälla de fall då konst ställs i motsats till liv och natur, det används till sist om de texter där Lindegren utnyttjar typografin för visuell gestaltning (som när en dikt om en urna får formen av en urna). Den femte tematiska strukturen handlar om *döden*, om förhållandet mellan liv och död. Och det tema som så att säga kan triumfera över döden, som söker göra döden till något begränsat, det är *epifanin*; som här förvisso ej har sin kristet-religiösa innebörd men som ändå, i anslutning till Joyce, innebär att en gudom eller något gudomligt plötsligt framträder i texten (eller att jaget hoppas därpå); epifanin kan också vara av vad RL kallar »teknisk» art.

Det sista kapitlet faller utom ramen för en strikt tematisk studie och handlar om Lindegrens förhållande till tre av sina föregångare: Enckell, Spender och Shelley. Och på denna poetiska tradition följer en mycket omfattande notförteckning, fyra appendix med tidigare otryckt Lindegrenmaterial, bibliografin och person- samt diktregister. De olika avsnitten disponeras, kan man säga, efter två principer: dels finns en viss genomgående kronologisk linje, dels en strävan att inleda varje nytt avsnitt med en teoretisk och/eller idéhistorisk förankring, följd av en allmän diskussion av Lindegrens texter och vissa utförliga exempelanalyser av hela dikter. Genom den kronologiska uppläggningskurvor inom författarskapet: det kunskapssteoretiska klimatet förändras, synen på rummet likaså, olika

tematiska strukturer dominerar i olika delar av verket, etc.

Avhandlingen förhåller sig mycket självständigt till den tidigare Lindegrenforskningen. Visst är det så att stora delar av det RL tar upp redan finns behandlat eller antytt, visst är det så att den utveckling han skisserar kanske inte på ett avgörande sätt förändrar vår Lindegrenbild i allmänhet. Men här finns en mängd nyanseringar och preciseringar av redan utförda tolkningar, liksom analyser av dikter som hittills föga eller inte alls uppmärksammats (jag tänker på »Närhet» i *Vinteroffer* och på den fjortonde sonetten i *mannen utan väg*). Ett mycket viktigt bidrag till vår kännedom om Lindegrens diktkonst, tillika ett av de vackraste resultaten i avhandlingen, är inringningen av flödestemat, som här för första gången får en genomarbetad belysning. Värdefull är vidare naturligtvis kopplingen mellan de olika tematiska strukturerna – även om det är en aspekt som nog hade kunnat drivas längre. Den stora nyheten, och den stora förtjänsten, är emellertid det immanenta helhetsperspektivet: i och med detta kan RL presentera en banbrytande undersökning inom Lindegrenforskningen – även om hans resultat säkerligen måste nyanseras och korrigeras på åtskilliga punkter, inte minst vad gäller analyser av enskilda dikter. För övrigt kan man lyfta fram många i dubbel mening goda sidor till beskådande: från uppslagsrika detaljiakttagelser om finaliteten via den stora »Ikaros»-analysen (där RL skickligt sätter dikten i relation till andra Lindegrentexter) och den kongeniala tolkningen av döden och typografin i »Döende gladiator» till den briljanta redogörelsen för dialogen mellan Shelley och Lindegren, en strategiskt mycket väl inprickad avslutning på avhandlingen. De inledande delarna av kapitel fyra hör nog till avhandlingens bästa; svagast, i alla fall i betydelsen minst övertygande, tycks mig resonemanget kring det allegoriska vara.

RL ansluter sig alltså i stort till den tematiska kritiken. På två viktiga punkter menar han sig dock avvika från vad Jean-Pierre Richard velat göra: han låter tolkarens egen blick komma mer i förgrunden, och han försöker se hur texten rör sig mellan mening och ickekemning (s. 21). På sätt och vis är det för övrigt omöjligt att redogöra för RL:s tillvägagångssätt; avhandlingen är en gigantisk provkarta på olika teorier och metoder: här blandas fenomenologi, poststrukturalism, lingvistik, negativ dialektik, hermeneutisk horisontsammansmältning, mytkritik, textkritik, traditionell komparatism etc., etc., vilket ofrånkomligen gör ett splittrat intryck. Och man saknar en specifik Lysellsk ton i allt detta: paradoxalt nog är denna starkt profilerade avhandling märkvärdigt osjälvständig, vilket säkerligen hänger samman med att de olika aspekterna bildar ett slags collage som aldrig smälts samman till vad avhandlingsförfattaren själv nog skulle ha kallat en egen diskurs. Ska man ur allt detta plocka fram något särskilt viktigt, tror jag man bör stanna inför en grundläggande attityd som kan formuleras så: i stället för att fråga »hur kom texten till?» frågar RL »vad betyder den?», dvs.: talas det hos Lindegren om hur speglar blir rinnande vatten, ser RL inte detta i första hand som ett indicium på möjligt surrealistinflytande: han försöker framför allt utlägga formuleringens innebörd (ur bl. a. flödestematikens synvinkel).

På s. 30 talar RL om sin studie som en i viss mening »ny skrift». Och på något sätt gör han som flera tematiska kritiker: skriver litteratur om litteratur. Vi får så, ibland

på gott men ofta på ont, en bitvis orfisk förklaring av Lindegrens texter. Avhandlingen om Lindegrens imaginära universum ger oss också en bild av RL:s imaginära universum, på samma sätt som den Lindegrenska syntax RL menar sig frilägga minst lika mycket är en Lysellsk syntax. Det är alltså uppenbart att man här skulle kunna formulera mycket stark, ibland förödande kritik från den traditionella litteraturvetenskapens utgångspunkt. Men det skulle samtidigt bli en orättvis kritik: det är alltför lätt(köpt) att av avhandlingsförfattaren kräva en helt annan bok. (Inom parentes skulle man kunna tillägga att RL:s studie, som han själv antyder, skulle bli ett lätt byte också för en s. k. poststrukturalist: men det är å andra sidan ett öde den delar med alla andra texter i vår kulturhistoria – med undantag för Derridas egna verk.)

Erik Lindegrens imaginära universum bygger på en, skulle jag tro, suverän och unik kännedom om det svårberäskade Lindegrenmaterialet. Och här förs vidlyftiga och ofta intressanta diskussioner med andra forskare. Kanske hade polemiken vunnit på att föras i ett mindre mästrande tonläge. Tack vare den ofta utförliga redovisningen av argument kan man följa författaren i spåren och har så en chans att bilda sig en uppfattning om det rimliga i hans tolkningar och generaliseringar. Men samtidigt blir framställningen emellanåt besvärande vag och undandlande, vilket försvårar det nödvändiga verifikationsarbetet och gör att kanalerna mellan text och tolkning inte alltid redovisas på ett klargörande sätt. Men RL har på ett föredömligt sätt skrivit en diskuterande avhandling, och griper sig ständigt an svåra problem som gärna behandlas med utgångspunkt i nyckelord som dialektik, process och ambiguitet. Dikterna ses, med RL:s egna ord, var och en som ett unikum i ett kontinuum, betraktas som självständiga delar i en helhet. Analyserna blir ett slags tolkande parafrafer, ideologiskt vinklade innehållsredogörelser som ligger ganska nära den typ av analys Lindegren själv gjorde av en av sina sprängda sonetter i BLM:s berömda modernistnummer från sommaren 1946. Jag vill dock understrika, att jag med parafrafer inte menar något a priori negativt: flera av analyserna avsätter mycket goda resultat trots att de ofta kan beskrivas som just innehållsanalyser där den konstnärliga formen så att säga upplösts. – Till detta ska jag här blott föga att avhandlingen, med tanke på sin längd, innehåller ganska få korrekturfel, att citaten normalt är korrekta, att den vetenskapliga apparaten fungerar relativt väl, och att det opublicerade materialet – så långt jag kunnat kontrollera det – behandlats i stort sett rättvisande.

Därmed över till några exempel på den allmänna kritik jag inledningsvis formulerade. På många punkter kan man alltså tala om antingen överflödigt teoretiserande eller bristande överensstämmelse mellan teori och praktik. På s. 18, efter att ha diskuterat bl. a. avgränsningen av sitt material, skriver RL: »Den viktigaste frågan ropar på ett svar. Vad är en poetisk text? Utan att ta ställning till den bleve vårt arbete ett lappverk.» Och han fortsätter: »Paul Ricoeur har försökt besvara frågan i *Qu'est-ce qu'un texte?*». Problemet är bara att Ricoeur i denna uppsats inte alls talar om den poetiska texten: han vill bl. a., såvitt jag kan förstå, på ett abstrakt, filosofiskt och principiellt plan avgöra vad det är som skiljer en text i allmänhet från tal i allmänhet. Och det är alldeles orimligt att använda den franske religionsfenomenologens distinktioner härvid-

lag för att nå ett slags den sköna litteraturens »fundamentala strategi», som RL gör längre ner på samma sida. Referatet av Ricoeur är i stort korrekt – om än ej helt rättvisande – men det som måste ifrågasättas är den teoretiska pretensionsnivån: jag har inte hittat något avsnitt i avhandlingen som i praktiken kan kopplas till denna förmenta fundamentala skönlitterära strategi. Man kan utan vidare lyfta ut de två sidorna om Ricoeurs uppsats utan att RL:s avhandling för den skull blir ett lappverk.

I inledningen s. 40 talas det om intertextualitet dvs. »den poetiska textens samspel med och ekon av andra poetiska texter» (jfr s. 485: första meningen i det sista kapitlet). RL hävdar att det är denna intertextualitet, och inte något influenstänkande, som står i centrum för hans undersökning av Lindgren och några fall ur den poetiska traditionen; och han hänvisar i en not till Barthes' berömda definition av begreppet: det gäller att ta avstånd från käll- och påverkningsforskning, det gäller att inte ställa upp på myten om härstamning och ursprung, ty de citat en text består av är anonyma och omöjliga att lokalisera även om de redan är lästa – »déjà lu», som Barthes så elegant formulerar det. Men hur förhåller sig nu RL:s praktik till dessa »citat utan citationstecken», för att fortsätta att tala med Barthes? I själva verket ägnar sig RL åt något vi enklast kan kalla traditionell komparatism och som inte har mycket gemensamt med dessa mer eller mindre nya idéer. Analyserna och diskussionerna av Lindegrens förhållande till Spender och framför allt Shelley är förträffliga exempel på s. k. jämförande litteraturvetenskap och vinner inte ett dugg på att kallas intertextuella. RL:s eget ordval är härvidlag avslöjande: på s. 495 talas om influens, på s. 503 kommer katalysatorn in, på s. 519 hittar vi termen påverkan. Inte heller om man med intertextualitet menar den senare författarens dialog med den tidigare kan vi tala om så mycket litteraturvetenskapligt nytt: ty vad är exempelvis den internationella parodiforskningen annat än just ett försök att studera hur yngre texter förhåller sig till, svarar på äldre texter? Nu finns det i RL:s avhandling förvisso exempel på ett slags Barthes-intertextualitet. Men är det verkligen av intresse att i samband med den fjärde sonetten i *mannen utan väg* tala om en möjlig »ljudallusion»: »ljuset dammar», menar RL, kan eka »hjulet dammar» i Fredmans sång nr 64. Visst kan det det. Men är detta privata och fullständigt godtyckliga associerande värdefullt? Det kanske säger en hel del om den som associerar; men inte säger det mycket om Lindegrens text.

Jag har redan hävdat att avsnittet om det allegoriska tillhör de svagaste i avhandlingen; och det bör naturligtvis motiveras. RL:s diskussion av det allegoriska utgår från Walter Benjamins mycket omskrivna avhandling *Ursprung des deutschen Trauerspiels* från 1920-talet. Såvitt jag förstår refereras Benjamin och hans teorier om barocken och det allegoriska på ett tillfredsställande sätt – utom på en punkt: jag saknar en diskussion av det svåra, ibland obegripliga hos Benjamin, jag saknar formuleringar som visar på det starkt hypotetiska, på det hänsynslöst subjektiva, på det privatmetafysiska. Och jag saknar också en insikt om att Benjamin väl aldrig kom fram till en enhetlig och sammanhängande allegoriteori. Nu verkar Benjamin i RL:s version enkel och oproblematiskt. Och det är han sannerligen inte. Dessutom är Benjamins resonemang ytterst allmänt: han drar själv, i slutet av sitt inledningskapitel, en parallell mellan barock och expres-

sionism som dels, tycks det mig, pekar fram mot senare decenniernas montage- och collage-teknik, dels och framför allt gör att mycket just allmänna likheter kan iakttas mellan barockens retorik och det vi i dag vagt kallar modernism. Att använda ett så precist instrument för att inringa ett specifikt Lindegrenskt tema – i Richardsk-Ly-sellsk mening – verkar mycket vanskligt. Vissa reservationer (s. 332 t. ex.) låter också ana att RL ser det allegoriska som ett inte riktigt fullvärdigt tema. Men det hindrar inte att vi på samma sida får en skäligen trivial sammanfattande summering: nämligen att barocken är en delens estetik och klassicismen en helhetens. Man behöver inte i dag en Benjaminavhandling för att komma fram till det. Och när detta sedan överförs på Lindegrendikter blir resultatet nog en besvikelse: RL kan ge mycket få exempel, alltför få, och det mesta mynnar i praktiken ut i att Lindgren helt enkelt skriver modernistiskt och antiklassicistiskt i största allmänhet . . . Det är möjligt att jag här är orättvis, men jag tror att man skarpt måste ifrågasätta det rimliga i att överföra vaga och svåra teorier på ett så oproblematiskt sätt: åstadkommes egentligen något mer än att man via en specialterminologi – se RL:s användning av termen hieroglyf t. ex. – ger sken av vetenskap och teoretisk status?

Efter dessa invändningar mot förhållandet mellan teori och praktik – som förvisso skulle kunna kompletteras – ska jag ge några olika exempel på vad som kan kallas bristande precision. Man möter flera felaktigheter när RL refererar eller översätter sin modell Jean-Pierre Richard. På s. 3 står det exempelvis med en hänvisning till en av Richards böcker: »För den tematiska kritiken har det gällt att finna ett omedelbart förnimbart eko mellan syntaktiska, retoriska och melodiska former. Litteraturens uttrycker och förverkligar i sina tematiska och idémässiga formationer en 'profondeur vécue'». I själva verket står det ungefär så här: Den sanna litteraturen »upprättar en relation, ett med en gång förnimbart eko mellan sina uttrycksformer – syntaktiska, retoriska, melodiska – och de tematiska och ideologiska figurer för det upplevda djup som den uttrycker, som den förverkligar i sig själv». Vilket faktiskt är något helt annat. Den grundläggande definitionen av begreppet tema blir sedan alldeles missvisande när RL direkt översätter Richard: som ej talar om »ett schema eller ett fast föremål omkring vilket en värld tenderar att konstitueras» (s. 29), utan fastmer om »ett bestämt schema eller ett bestämt objekt kring vilka» etc.; vilket onekligen passar bättre, då flödet t. ex. svårigen kan ses som ett fast föremål. – Så till problem av annan art. Vid flera tillfällen kommenteras texter grammatiskt med mycket olyckligt resultat: på s. 74 står det att Lindegren i *mannen utan väg VI* »genomgående» arbetar med finalsatser – men det finns inte många finalsatser i någon precis mening i den dikten. Någon gång fällt kvantitativa omdömen: som när det på s. 159 står att inledande ljudeffekter är en karakteristisk estetisk metod i *Vinteroffer*: men där inleds blott cirka 1/6 av dikterna med en ljudeffekt. Också den klassiska retoriken råkar illa ut: metalepsis, som ligger nära metonymi, blir till slut synonym till metafor (s. 286, 355, 358); och hypallage behandlas som om man lika gärna kunde tala om katakres eller oxymoron (s. 480). Textbeskrivningarna är mycket ofta besvärande precisa: »ett tecken till vår död» hos Lindegren blir ett tecken på döden hos RL (s. 391f.); har en sång hos Lindegren

»sjunkit / i tårmligt förskönat hav», är det sången som hos RL blir elegisk och förskönad (s. 391 f.); inga övertygande argument ges för att orakelkvinnan i sonett *XIV* i *mannen utan väg* skulle vara den Isis RL bygger hela sin tolkning på (s. 60 f.); osv., osv. Även den lärdom som får sprida sig över sidorna är otillförlitlig: det står inte »en ropande röst i öknen» i Bibeln, det står »en ropandes»; och hos Karlfeldt heter det »Jag är en sjungandes röst på stora, tomma slätter», ingenting annat (s. 336); ibland studsar man till ordentligt som när RL nämner Rimbauds »spöklika 'Je suis un autre'»: det är möjligt att Rimbaud någon gång formulerat sig så, men RL torde väl avse det berömda «JE est un autre» – vilket knappast, i sitt sammanhang, har något spöklikt över sig. Vissa motsägelser är också mycket irriterande, som när Lindegren förklarar vara icke bibelkunnig på s. 15 för att gå s. 351 uppenbarligen ha en mycket god bibelkännedom; antagligen rör det sig inte så mycket om en motsägelse som om onyanserade formuleringar, det anar man, men det är icke desto mindre ett störande inslag. Samma sak gäller måhända s. 46, där det står att RL ska läsa Lindegren filosofiskt, i jämförelse med s. 56 där vi får veta att en »filosofisk» läsning av Lindegrens poetiska text är »omöjlig». – Vagheten och motsägelsefullheten hänger vidare samman med RL:s sätt att tala om yta och djup – ett icke oproblematiskt begreppspar. Man skulle kunna säga att han ibland skriver under parollen: »vi får inte låta lura oss av vad texten säger!» vilket understundom leder till obskyra tolkningar och resonemang. (Se för kommentarer om yta och djup exempelvis s. 28, 180 och 328.) Ibland förkastas ytan, ibland tas den på allvar; och man undrar självfallet hur RL avgör om och när ytan är tillförlitlig eller ej. Problemet hänger säkerligen samman med RL:s uttalade vilja att låta den egna blicken komma i förgrunden. Och, för att på RL applicera Starobinski-tankar om skönlitterära författare: blicken blir aldrig tillfredsställd av det direkt iakttagbara, det dolda fascinerar, texten blir ett indicium på vad den inte är; ytterst handlar det så om ett begär som väcks av en allusiv närvaro, och textens yta skulle inte förefalla så otillräcklig om inte blicken var så krävande. Skönlitterärt kan sådant, det vet vi, leda till lysande resultat. För en vetenskaplig framställning är det emellertid vanskligt att i denna mening låta blicken styra: texten måste ju på något sätt göras så oberoende som möjligt, då tolkningen annars riskerar att bli en mer eller mindre lyckad redogörelse för tolkarens fantasmer.

Därmed får jag gå över till min tredje och sista punkt: själva framställningsformen. Avhandlingen är onödigt mångordig och onödigt dunkel. Framför allt reagerar man mot de många internationella orden: »den motiviska epifanin progredierar» (s. 34), »clöture leder till jagstärkande expansion» (s. 178), »jaget ascenderar över molnen som solitär aktion» (s. 229); för att inte tala om »gustatorisk» (s. 302), »nynegocentricitet» (s. 382) och »pseudoapofrades» (s. 523).

Detta termskrammell tjänar såvitt jag kan se inget vettigt syfte, döljer ibland en del nog så banala iakttagelser. Och om, vilket förefaller mig mer än osäkert, RL vinner något i precision, måste man ändå fråga sig: är den vetenskapliga vinsten verkligen så stor att den kompenserar svår-lästheten och därmed berättigar ordvalet? Det kan kanske i vissa fall hävdas att Heideggertermer är ofrånkomliga om man vill dialogera med Heidegger. Inte heller det

förefaller mig dock helt självklart. Men om man nu tycker så, ska man i alla fall inte in absurdum försvenska t. ex. grekiska ord: »alätheians» (s. 71) ser inte bra ut. RL kan för övrigt finna goda och suggestiva formuleringar för att beskriva Lindegrens poesi, men hela avhandlingen hade vunnit mycket på en allmän språklig genomarbetning. Den hade också vunnit mycket på ett större hänsynstagande till de kommande läsarna från en annan utgångspunkt: man beklagar alla hänvisningar framåt utan sidangivelse, liksom man ofta saknar hänvisningar bakåt i avhandling- en; läsningen kunde också ha underlättats väldeliga via några sammanfattande och uppsamlade partier, och det är synd att vi i RL:s bok inte hittar någon motsvarighet till Richards »Conclusion»: nu är det ofta svårt att följa den röda tråden (som dock finns där). Till svåröverskådlighe- ten bidrar till sist alla utvikningar, alla stycken som inte har något med Lindegrens imaginära universum att göra. Här finns en bakomliggande encyklopedisk ambition, som tyvärr emellanåt får olyckliga konsekvenser: varför i en Lindegrenstudie polemisera mot Adornos kritik av Heideggers Höderlinsyn?

Det finns alltså mycket att invända mot *Erik Lindegrens imaginära universum*, framför allt vad rör precisionen och den intellektuella disciplinen. Det största problemet tycks mig vara det oftast aldeles överflödiga teoretiserandet, och jag tycker mig ana ett slags sammanblandning mellan abstrakta, filosofiska distinktioner å den ena sidan och praktisk forskningsverksamhet å den andra sidan: de ontologiska och kunskapsteoretiska förutsättningar för förståelse som man kan finna hos Heidegger, Gadamer och Ricoeur har kanske till syvende och sist ganska lite att göra med hur man ska gå till väga för att förstå. Man behöver inte veta vad en text är för att diskutera en text. (Antagligen är det så att teorierna varit nödvändiga som stimulans; men de borde inte ha fått så stort utrymme i boken: nu överröstar de ofta Lindegren själv.) Icke desto mindre frestas man i detta fall att tala om ett verkligt pionjärarbete. Ty även om många, många invändningar kan göras, kvarstår – det menar jag att man kan slå fast – det faktum att nog ingen forskare trängt så långt in i Lindegrens poetiska värld, haft en sådan känsla för de djupa skikten i denna världss fiktiva huvudperson. RL har, på ett nytt sätt, berättat om detta diktjags – den Lindegrenska dubbelgångarens – förhållande till världen, om tron på ett slags profan gudomlighet, och om konstens avgörande roll i detta universum; han har skisserat en utveckling som går från skepsis med visst möjligt hopp i *mannen utan väg* till accepterande av människans isole- ring i *Vinteroffer*. Han har, främst kanske tack vare en Diltheysk (Goethesk) »Anschauung» – i kombination med den tematiska apparaten – kunnat gå betydligt längre än sina föregångare. Här finns därför en imponerande intuitiv insikt i något mycket väsentligt; och här har, skulle man kunna säga, dörren öppnats på glänt för ett tidigare inte möjligt studium av en stor svensk författare. Vi har för första gången fått ett verkligt textgrundat helhetsperspektiv på detta svårfångade verk, som är Lindegrens. Det är detta grepp som gör avhandlingen väsentlig. Och förut- sättningen för att förverkliga detta, det är att man inte ägnar sig åt »nykter avläsning»: man tänker med fasa på vad det skulle ge för resultat i Lindegrensammanhang. Samtidigt har satsningen och teoriseriet lett till väldiga blottor. Hur var det han sa', Oscar Wilde? »Everyone

who goes under the surface will do so at his own peril.» RL har det visionära perspektivet – men saknar den i sammanhanget nödvändiga intellektuella disciplinen. Den djärva djupdykningen har dock som sagt avsatt några mycket viktiga resultat.

Som bl. a. Kurt Johannesson framhållit kan man på goda grunder hävda att ett biografiskt synsätt begränsar Lindegrens poesi: denna språkkonst får inte reduceras till anekdoter ur författarlivet. Och Peter Hallberg skriver, i sin senaste stora bok om diktens bildspråk, a propos *mannen utan väg*: »Ett så komplicerat verk måste i första hand tolkas på sina egna villkor, oavsett sina inspirationskällor.» I sitt val av metodiska och teoretiska utgångspunkter har RL som den förste tagit fasta på dessa »sanningar», en prestation så mycket mera imponerande som han tolkat författarskapet nästan i dess helhet. Man måste, till sist, gratulera författaren till en både märklig och viktig avhandling; och beundra hans vilja att anta den utmaning och den uppmaning som formuleras i en av sonetterna i *mannen utan väg*, där det står: »tyd den oläsliga skriften».

Magnus Röhl

Anders Cullhed: »Tiden söker sin röst». *Studier kring Erik Lindegrens mannen utan väg*. Bonniers. Sthlm 1982.

»I begynnelsen var barriaden.» Så lyder en – odaterad – anteckning av Erik Lindegren i handskriftssamlingen på Kungliga Biblioteket. Jag återkommer till den, men först ännu ett citat:

»Det har kommit in mycket nytt folk på den svenska parnassen på sistone, trängseln har stegrats och de nyanländas armbågsknuffar har börjat gå stamgästerna på nerverna. Vresighet och vrede har legat i luften. På den allra senaste tiden har motsättningarna skärpts, och nu är ordskiftet i full gång. Sten Selander förklarade häromsistens att det var mycket, alltför mycket han inte kunde förstå i Erik Lindegrens diktsamling 'mannen utan väg', och han undrade samtidigt om någon annan strängt taget kunde förstå så mycket mera. Han fick svar på tal, och de gick i korthet ut på att han i själva verket begrep ovanligt lite.»

Med dessa ord inleder *Dagens Nyheter* sin huvudledare den 18 juni 1946, under rubriken »Litterär modernism». Ledaren diskuterar den pågående debatten, och situationen för den nya författargenerationen och den nya kritiker-generationen. Den diskuterar också bakgrunden i 30-talets kulturbild. DN avslutar med kommentaren att lyriken kommit ut ur sin återvändsgränd. Den modernistiska lyriken befinner sig i ett övergångsskede och kommer att röra sig i riktning mot ökad begriplighet.

Wilken diktsamling skulle i dag – hur radikalt den än skakade de etablerade litterära konventionerna – kunna räkna med en sådan uppmärksamhet? I ett litteraturhistoriskt perspektiv framstår *mannen utan väg* som en av milstolparna på den modernistiska lyrikens väg i Sverige. DN-ledaren kan ställas mot Gunnar Brandells litteraturhistoria av 1975, där *mannen utan väg* kallas »Fyrtioalets mest kanoniska skrift». Det är om denna bok och om Erik Lindegrens väg till *mannen utan väg* Anders Cullhed skrivit sin avhandling.

Dess syfte är med författarens egna ord »att klargöra framväxten av *mannen utan väg*, att fixera både de historiska betingelserna för verkets tillkomst under det andra världskrigets initialfas och dess närmaste bakgrund i den litterära traditionen, samt att rikta uppmärksamheten mot några huvudaspekter på sonetternas särpräglade språkkonst och erfarenhetsvärld».

Anders Cullhed har delat in avhandlingen i tre huvuddelar: nära hälften upptas av en genetisk studie av tillkomsten av *mannen utan väg*, där han först mycket kort berör Lindegrens ungdomsdiktning och tidiga modernistiska försök och skisserar några etapper på vägen mot genombrottsverket. Punktnedslag görs här i några utvalda dikter. Här berörs också Lindegrens litterära förebilder under åren mellan debutboken och genombrottsboken. Därefter skildrar Cullhed tillkomsten av *mannen utan väg* och dess öden fram till den slutliga publiceringen på eget förlag. Sista kapitlet i denna första del av avhandlingen behandlar »Världskrisen och *mannen utan väg*»; det finska vinterkriget och världskrigets betydelse för Lindegren, hans förhållningssätt till ideologierna, hans reaktion på propagandan och hans syn på poetens roll som samhälls läkare.

Senare hälften av avhandlingen, drygt, går närmare in på själva texten, ur två aspekter. Först i en estetisk studie, »Den poetiska konsten i *mannen utan väg*», där Cullhed tar upp några framträdande drag i verkets språkliga struktur till analys och där han diskuterar dessa i relation till Lindegrens läsning. De komparativa synpunkterna har tagits upp redan i första delen, men här får de en mera framträdande roll och namn som tidigare pekats ut ägnas en mera ingående undersökning.

Det avslutande kapitlet utgör en motivstudie, där Cullhed under rubriken »Anonymitet och utopi – några erfarenhetsmönster i *mannen utan väg*», söker skissera några framträdande drag i verkets motiv- och symbolvärld, också här med övervägande komparativ inriktning. Flera av de tidigare diskuterade komparativa konstellationerna återkommer här.

Man kan möjligen beklaga att Cullhed valt att börja en bit in i författarskapet i stället för att ge en fylligare bakgrund i 30-talsproduktionen inklusive *Posthum ungdom*. Detta skulle givetvis ha inneburit en tydligare belysning av det dynamiska utvecklingsskede som tiden före genombrottsverket utgör. Men begränsningen är klok med hänsyn till det nuvarande avhandlingsomfånget. En sådan genomgång skulle för att vara givande ha tagit alltför stort utrymme i anspråk, ett utrymme som nu odelat kan ägnas *mannen utan väg*. Inte heller denna behandling gör ju anspråk på att vara annat än en ram kring verket, detta på grund av forskningsläget, med en monografi över *mannen utan väg* och en tematisk studie över Lindegrens lyrik på väg att fullbordas samtidigt med Cullheds bok.

Dispositionen med dess fokusering på en aspekt åt gången medger en koncentrerad framställning som tar fram det i sammanhanget centrala. Detta har Anders Cullhed genomfört mycket skickligt. Allt som är perifert har förts till noterna. Framställningssättet är ekonomiskt; här finns föga eller intet av deskriptivt dödkött. I stället är framställningen klart analytiskt hållen och inriktad på väsentligheter. Avhandlingen är mycket lättläst. Övergångarna mellan de olika avsnitten är ofta mycket smidiga och eleganta. Här och var finns utmärkta mini-